

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка першая

Крыніца друкавання: Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка першая [Электронны рэсурс] // Narodnia.com. – 2013. – 11 каст. – Рэжым доступу: <https://narodnia.com/be/uczora/vkl-recz-paspalitaja/425-horadzienskaja-katalickaja-parafija-01>. – Дата доступу: 15.06.2017.

Заснаваны ў стратэгічным месцы ля Нёмана пры ўтоку ў яго рэчкі Гараднічанкі, горад Гародня быў адным з найважнейшых у Вялікім княстве Літоўскім. У часы Аляксандра, у 1496 г., яму было нададзена Магдэбургскае права, фармавалася самакіравальная супольнасць гараджанаў.

У Гародні стаяў замак вялікага князя літоўскага, з якога кіравалася каралеўская эканомія Гародні, сюды часта наведваліся і тут жылі вялікія князі літоўскія і польскія каралі. Значэнне Гародні асабліва вырасла ў другой палове XVII ст., калі гэты горад стаў месцам агульных соймаў польска-літоўскай дзяржавы.

Хрысціянская вера дайшла да ваколіцаў Гародні ў XII стагоддзі ў выглядзе праваслаўнай царквы. Дзеля нястачы крыніц у гістарыяграфіі падаюцца розныя звесткі, колькі і якія праваслаўныя цэрквы стаялі ў Гародні ў Сярэднявеччы, хто былі іх фундатары і якім былі іх уплыў на мясцовых

Фара Вігаўта (зправа) ў агульнай кампазіцыі гродзенскага Рынка, рэканструкцыя Ю. Кішыка

жыхароў. Адзіны помнік, што захаваўся ў Гародні і памятае тых часы, – Барысаглебская царква (Каложы).

Каталіцкая вера ў Гародню пачала пранікаць пасля афіцыйнага хросту Вялікага княства Літоўскага ў 1387 г. У гэты час было створана Віленскае біскупства, а дзякуючы фундацыі Вітаўта – з’явілася каталіцкая гарадзенская парафія св. Панны Марыі (парафіяльны касцёл папулярна называецца фарай Вітаўта). На жаль, прывілей не захаваўся, гісторыкі толькі робяць здагадкі, у якім годзе ён мог быць нададзены 1. Вельмі замгленыя даты і фундатары горадзенскіх каталіцкіх касцёлаў і кляштароў да другой паловы XVI ст. У гістарыяграфіі згадваюцца дзейныя касцёлы св. Мікалая, св. Духа, св. Тройцы ды кляштар аўгусцінцаў. Хоць паралельна з гэтымі каталіцкімі касцёламі існавалі і адорваліся княскімі прывілеямі праваслаўныя цэрквы (немалы ўплыў на пашырэнне праваслаўя ў горадзе мела жонка князя Аляксандра Алена, дачка князя маскоўскага Івана III, якая фундавала некалькі праваслаўных цэркваў у Гародні), аднак тым не менш першынства ад 1387 г. належала Каталіцкаму касцёлу. Гародня стала важным фарпостам каталіцтва ва ўсім Вялікім княстве Літоўскім. Менавіта ў Гародні, у княскім палацы 4 сакавіка 1484 г. памёр сын караля Казіміра Ягайлавіча св. Казімір, адзіны літоўскі святы.

XVI ст. было асабліва інтэнсіўным перыядам царкоўных рэформаў, у гэтым часе паўсталі новыя хрысціянскія канфесіі, сярод іх асноўнымі былі лютэранская, кальвініская і арыянская. На жаль, у гістарыяграфіі зусім не абмяркоўваюцца дачыненні Гародні з гэтымі канфесіямі. Каталіцкая царква у 1545–1563 гг. склікала Трыдэнцкі агульны царкоўны з’езд і абвесціла праграму рэформаў, у часе ажыццяўлення якой найбольш актыўным перыядам пашырэння каталіцтва ў ВКЛ быў канец XVI – першая палова XVII ст. Гэтая хваля рэформаў істотна закранула Гародню, у ёй пачалі засноўвацца фундацыі каталіцкіх кляштароў, паўсталі бернардзінскі (прывілеем ад 15 лютага 1494 г. забеспячэнне бернардзінцам

святы Казімір

надаў Аляксандр 2, але іх дзейнасць да апошняй фундацыі Ганны Друцкай-Сакалінскай 1595 г. была замгленая), езуіцкі, дамініканскі, францішканскі і брыгіцкі кляштары з касцёламі. Істотнае адрозненне, што ў большасці

фундатарамі гэтых кляштароў і касцёлаў былі ўжо не ўладар ці члены яго сям'і, а грамадзяне ВКЛ – шляхта, што свядома ўцягнулася ў рэлігійнае жыццё ВКЛ.

Цягам руху рэформаў у 1596 г. была складзеная царкоўная Берасцейская унія, паводле якой каталіцкая і праваслаўная цэрквы Вялікага княства Літоўскага мелі злучыцца ды падпарадкавацца аднаму царкоўнаму кіраўніку – каталіцкаму Папу Рымскаму, аднак былым праваслаўным было дазволена захоўваць свае абрады, яны сталі ўніятамі. Гэтым праектам хацелі дасягнуць адзінства рэлігій у ВКЛ, аднак частка шляхты не пагадзілася з уніяй і засталася праваслаўнай. Хоць большасць горадзенскіх праваслаўных сталі ўніятамі, але засталася дзейнаю і праваслаўная царква.

Побач з гэтай стракатасцю хрысціянскіх канфесій, з канца XIV ст. у Горадні дзейнічала яўрэйская супольнасць, што мела сінагогу, школу, прытулак і іншыя найважнейшыя кагальныя інстытуцыі. Яўрэйская супольнасць Горадні была пятай па велічыні ў ВКЛ. У XVI ст. яўрэі ў Горадні складалі каля 10 працэнтаў жыхароў. Іх колькасць расла – у другой палове XVIII ст. сярод жыхароў Горадні 40 працэнтаў было яўрэяў 3.

Па звестках гісторыкаў, у канцы XVII ст. у Горадні было каля 5500 жыхароў 4, з іх каля 3000 каталікоў. Найважнейшай каардынатаркай каталіцкага жыцця была парафія св. Панны Марыі ў Горадні, да якой тэрэтычна мелі належаць усе вернікі гэтай мясцовасці, хоць частка іх наведвала касцёлы пры гарадскіх кляштарх. У Сярэднявеччы і ў новыя часы

Касцёл быў не толькі інстытуцыяй, што задавальняла патрэбу ў рэлігіі. Ён дапамагаў людзям адольваць асабістыя праблемы, праблемы сэнсу жыцця, ён, фармаваў маральныя ўстаноўкі тагачасных людзей, нормы паводзінаў, выконваў асветніцкія, сацыяльныя, супольнасныя, карытатыўныя функцыі. У парафіяльных касцёлах абвясчаліся грамадска-палітычныя распараджэнні – Касцёл далучыўся да фармавання палітычных устаноў жыхароў.

Мэта гэтага артыкула – грунтуючыся на візітацыі горадзенскага парафіяльнага касцёла 1662 г., акрэсліць яго становішча ў горадзе і ўплыў на

жыхароў. У 1660-1662 гг. канцлер Віленскага біскупства, дэкан Гародні Казімір Ян Вайшнаровіч наведваў касцёлы падпарадкаванага яму дэканату, у тым ліку і Гародню 5. У XVIII ст. асобным дакументам быў перапісаны акт візітацыі парафіяльнага касцёла Гародні 6. Цяпер гэтыя абодва дакументы захоўваюцца ў Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы ў Вільні. У часе візітацыі горадзенскага дэканату быў апісаны горадзенскі парафіяльны касцёл св. Панны Марыі, яго фундацыйныя прывілеі, датацыйныя паступленні, лаканічна ахарактарызавана ўнутранае ўбранне, алтары ды літургічныя рэчы. Напрыканцы складзены дэкрэт аб рэфармаванні (*decretum reformationis*), у якім пазначана, як трэба палепшыць стан касцёла. Побач з гэтым, ахарактарызаваны іншыя прыналежныя да горадзенскай парафіі касцёлы ў Гародні (св. Духа, св. Тройцы і св. Мікалая). Гэтая візітацыя ў гістарыяграфіі вядомая, ёй карысталіся (часцей са зробленых у XVIII ст. копій) з мэтай высветліць пашырэнне Каталіцкага касцёла ў Гародні, аднак не ўсё з наяўнай у ёй інфармацыі скарыстана. Матэрыял па царкоўных візітацыях – адзін з найлепшых крыніц, што характарызуюць становішча каталіцкіх парафій ды раскрываюць іх значэнне для грамадства.

Візітацыя горадзенскага парафіяльнага касцёла 1662 г. важная тым, што гэта найранейшая захаваная візітацыя гэтага касцёла. У 1674 г., ажыццяўляючы візітацыю Віленскага біскупства, біскуп Грацыянопальскі і арцыдыякан Віленскі Мікалай Слупскі з дапамогай натарыуса Якуба Клейна візітаваў горадзенскі дэканат 7.20 ліпеня наведалі горадзенскі парафіяльны касцёл з усімі яго ўладаннямі і зафіксавалі існую на той час сітуацыю. На жаль, матэрыял гэтай візітацыі не захаваўся, маем толькі канспект візітацыі М. Слупскага, зроблены ў пачатку XX ст. вядомым гісторыкам царквы членам Віленскай капітулы Янам Курчэўскім. У ім найбольшая ўвага прысвечана пераказу зместу дэкрэта аб рэфармаванні. Цяпер канспект захоўваецца ў Адзеле рукапісаў бібліятэкі Акадэміі навук Літвы. На падставе гэтага канспекта Я. Курчэўскі зрабіў публікацыю, у якой акрэсліў становішча горадзенскай парафіі 8, аднак захаваны ў рукапісе тэкст – паўнейшы. Гэтыя дзве візітацыі 1662 і 1674 гг. – адзіныя крыніцы такога кшталту, што могуць адлюстравать становішча парафіі ў другой палове XVII ст.

Да сёння гісторыяй горадзенскай парафіі цікавіліся ў кантэксце гісторыі горада Гародні або гісторыі Каталіцкага касцёла ў ВКЛ 9. Адным з першых пра Гародню пісаў Юзаф Ядкоўскі ў кнігах агляднага характару 10. У літоўскай гістарыяграфіі звесткі сістэматызаваны ў энцыклапедычным артыкуле Адолфаса Шапокі пра Гародню 11. У савецкія часы гісторыяй

Касцёла не цікавіліся, таму толькі з пачаткам адлігі з'явіліся першыя ўгрунтаваныя на крыніцах даследаванні. Польскі езуіт Ежы Пашэнда апублікаваў артыкул, у якім, грунтуючыся на матэрыяле ватыканскіх архіваў, апісаў акалічнасці заснавання езуіцкага ордэна ў Гародні і дачыненні езуітаў з гарадзенскім парафіяльным касцёлам 12. У даследаванні ўключыліся беларускія гісторыкі, апісаўшы архітэктурна-гістарычнае развіццё фары Вітаўта як культавага будынку 13. Дзеля таго што гэты касцёл 29 кастрычніка 1961 г. пастановай савецкіх уладаў быў узарваны, напісаць пра яго было важна для развіцця беларускага гістарычнага самаразумеання. Агляд фундацый касцёлаў і кляштароў Гародні, грунтуючыся на дакументах з Дзяржаўнага гістарычнага архіва Беларусі, зрабіла Ева Дубас-Урвановіч 14. Фундаментальнае даследаванне па гісторыі Гародні выканаў беларускі гісторык Юры Гардзееў 15, яго дапоўніла капітальная штудыя польскага гісторыка Пшэмыслава Баравіка, прысвечаная юрысдыкам Гародні ў XV–XVIII ст. 16.

1662 год быў шчаслівым для людзей таго часу, бо толькі што была скончыўшыся першая ў гісторыі акупацыя Гародні. Па загадзе расійскага цара ў 1655 г. войска Івана Хаванскага заняло Гародню і горадзенскі замак, акупацыя цягнулася да 1661 г., калі сілы Крыштапа Бухавецкага змаглі выгнаць з замку ўмацаваных у ім маскавітаў. Ажно шэсць гадоў жыхары Гародні цярпелі ад сваволля і рабаўніцтва чужога войска, асабліва ад разрабавання і спусташэння цярпелі горадзенскія касцёлы. Праз год пасля сканчэння акупацыі, у 1662 г., у матэрыяле візітацыі горадзенскага дэканата выразна адлюстроўваецца ўрон, зроблены маскоўскім войскам.

Vaida Kamuntavičienė (Вайда Камунтавічэне)

Універсітэт імя Вітаўта Вялікага

З літоўскай мовы пераклаў Алесь Мікус

Працяг артыкула:

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка другая: стварэнне парафіі св. Панны Марыі ў Гародні; гарадзенская парафія становіцца прэпазітурай

Гарадзенская каталіцкая парафія ў XV–XVII ст. Частка трэцяя: Касцёл св. Тройцы, касцёлы і прытулкі св. Мікалая і св. Духа ў Гародні

- 1 Мяркуюць, што драўляны парафіяльны касцёл ужо стаяў у 1389 г., бо згадваецца ў прывілеі Вітаўта горадзенскім яўрэям. Гарбусь Т. В., Мураваныя харалы. Сакральная архітэктура Беларускага барока. Мінск, 2001. С. 66.
- 2 Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. T. 1. (1387–1507). Wyd. J. Fijałek, W. Semokwicz. Kraków, 1948. S. 472–473.
- 3 Гардзеў Ю., Магдэбурская Гародня. Гародня – Wrocław, 2008. С. 274–276.
- 4 Dubas-Urwanowska E., Fundacje kościołów i klasztorów grodzieńskich do XVIII wieku / Fundacje i fundatorzy w średniowieczu i epoce nowożytnej. Red. E. Opaliński, T. Wiślicz. Warszawa, 2000. S. 130.
- 5 Acta decanatus Grodnensis in visitatione decanali cura et labore Casimiri Joannis Woysznarowicz cancellary diaecesis Vilnen[sis] decani pro tunc Grodnensis confecta Anno Dni 1662 / Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы (далей – LVIA). Ф. 694. Воп. 1. С. 3969.
- 6 Ecclesia Grodnensis A. D. 1662 mense aprilis die 20 visitata, et in suis foundationibus, legationibus, ac offitiis revisa et de integro conscripta / LVIA. Ф. 694. В. 1. С. 3968. Робячы гэтую копію візітацыі горадзенскай парафіі, другі ліст візітацыі горадзенскага дэканату (LVIA. Ф. 694. Воп. 1. С. 3969. Арк. 2–2v.) ужо быў пашкоджаны, бо на месцы незахаванага тэксту ў копіі пазначана шматкроп’е. Дзеля таго што пашкоджанай была копія прывілея Аляксандра ад 28 лютага 1494 г. горадзенскаму парафіяльнаму касцёлу, у канцы прыкладзены выпіс з архіва Віленскага біскупства, выкананыя 15 сакавіка 1793 г., – яшчэ адна копія таго прывілея. Гл. LVIA. Ф. 694. Воп. 1. С. 3968. Арк. 29–30v.
- 7 Kurczewski J., Канспект візітацыі віленскага біскупства біскупам Мікалаем Слупскім у 1674–1677 гг. Адзел рукапісаў бібліятэкі Акадэміі навук Літвы. Ф. 318–26479. (Далей – Kurczewski J. ...)
- 8 Kurczewski J., Stan kościołów parafjalnych w djecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskiem 1655–1661 r. / Litwa i Ruś. Miesięcznik poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu. Pod red. Jana Obsta. Wilno, 1912. T. 2/1. S. 60–61.
- 9 Kurczewski J., Biskupstwo wileńskie, Wilno, 1912.
- 10 Jodkowski J., Grodno z 28 ilustracjami i planem miasta. Wilno, 1922; Jodkowski J., Grodno i okolice. Jeziora augustowskie. Suwalszczyzna. Przewodnik turystyczny. Grodno, 1934.
- 11 Šapoka A., Gardinas / Lietuvių enciklopedija. Boston, 1955. T. 6. P. 535–538.
- 12 Paszenda J., Kościół jezuitski (farny) w Grodnie / Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce baroku. Red. Jerzy Kowalczyk. Warszawa, 1995. Стр. 191–211.
- 13 Мілінкевіч А., Пашэнда Е., Фара Вітаўта ў Гродне / Наш радавод. Гродна, 1990. Кн. 2; Кутнярэвіч А. М., Мілінкевіч А. У., Пашэнда Е., Гродзенскі фарны касцёл / Архітэктура Беларусі. Энцыклапедычны даведнік. Мінск, 1993. С. 182–183; Краўцэвіч А., Трусаў А., Трусаў І., Вяртаньне да людзей. Фарны касцёл у Гродне / Мастацтва. Мінск, 1993. Но. 8. С. 45–51; Гарбусь Т. В., Мураваныя харалы. Сакральная архітэктура Беларускага барока. Мінск, 2001.

14 Dubas-Urwanowicz E., Grodno do XVIII wieku. Miasto i ludność / Grodno w XVIII wieku. Miasto i ludność (na tle trendów rozwojowych od średniowiecza do 1939 roku). Red. Andrzeja Woltanowskiego i Jerzego Urwanowicza. Białystok, 1997. S. 7–26; Dubas-Urwanowicz E., Fundacje kościołów i klasztorów grodzieńskich... S. 130–141.

15 Gordziejew J., Socjotopografia Grodna w XVIII wieku. Toruń, 2002; Hardziejew J., Źródła do dziejów Grodna w zbiorach krakowskich. Wstęp do badań / Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie. Źródła historyczne, stan badań. Materiały z konferencji. Red. Marek Kietliński. Białystok, 2003; Гардзеў Ю., Магдэбурская Гародня...

16 Borowik P., Jurydyki miasta Grodna w XV–XVIII wieku. Stanowy podział nieruchomości. Supraśl, 2005.